

-Agrarisch perceel te Olst-
- Quickscan flora en fauna in het kader van de Wet natuurbescherming -

Opdrachtgever	Gemeente Olst-Wijhe
Datum veldbezoek	30 oktober 2018 14 november 2018
Kenmerk rapport	Q2018.121.2.2 - Quickscan flora en fauna Agrarisch perceel te Olst
Datum rapport	28 januari 2019 (aangepaste versie)
Auteur	ing. J.M. de Wever

EcoTierra-ecologisch adviesbureau
Postadres: Margijnenenk 12, 7415 JZ Deventer
Bezoekadres: Loods570- Oostzeestraat 2, 7411 MD Deventer
www.ecotierra.nl
info@ecotierra.nl
0570-597418

Draagvlak voor natuur is de basis voor natuurbescherming

Dit rapport is vervaardigd op verzoek van de opdrachtgever en is zijn eigendom. Niets uit dit rapport mag worden vervaardigd en/of openbaar gemaakt worden d.m.v. druk, fotokopie, digitale kopie of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever hierboven aangegeven. EcoTierra- ecologisch adviesbureau is niet aansprakelijk voor gevolgschade, alsmede voor schade welke voortvloeit uit toepassingen van de resultaten van werkzaamheden of andere gegevens verkregen van EcoTierra- ecologisch adviesbureau; opdrachtgever vrijwaart EcoTierra- ecologisch adviesbureau voor aanspraken van derden in verband met deze toepassing.

INHOUDSOPGAVE

SAMENVATTING

1 INLEIDING	6
1.1 AANLEIDING	6
1.2 DOELSTELLING	6
1.3 VOLLEDIGHEID ONDERZOEK	6
1.4 GELDIGHEIDSDUUR RAPPORT	7
2 ONDERZOEKSOPZET	8
2.1 BRONNENONDERZOEK	8
2.2 VELDBEZOEK	8
3 PLANGEBIED EN BEOOGDE INGREPEN	9
3.1 PLANGEBIED	9
3.2 Gewenste toekomstige situatie en voorgenomen ingrepen	11
4 BEVINDINGEN ONDERZOEK	12
4.1 BEVINDINGEN BRONNENONDERZOEK	12
4.2 BEVINDINGEN VELDONDERZOEK	13
5 EFFECTENBEOORDELING	15
5.1 EFFECTEN BESCHERMDE GEBIEDEN/ HOUTOPSTANDEN	15
5.2 EFFECTEN SOORTEN	15
6 CONCLUSIE EN VRIJBLIJVEND ADVIES	18
6.1 CONCLUSIE	18
6.2 VRIJBLIJVEND ADVIES	19

BIJLAGEN

1. Wettelijk Kader
2. Lijst beschermde soorten
3. Jaarrond beschermde nesten
4. Literatuurlijst

SAMENVATTING

In opdracht van de gemeente Olst-Wijhe heeft EcoTierra- ecologisch adviesbureau op een agrarisch perceel ten zuiden van de bebouwde kern van Olst een quickscan flora en fauna uitgevoerd in het kader van de Wet natuurbescherming (Wnb). Het onderzoek heeft zich met name op de soortenbescherming en niet op het gebiedsbeschermingsdeel van de wet (Natura2000) gericht.

Het plangebied betreft een houtopstand en een klein deel van een maisakker langs de Rietgors.

De initiatiefnemer is voornemens nieuwbouw te plegen. In dit kader worden mogelijk enkele bomen gekapt. Er worden geen opstallen geamoveerd of oppervlaktewateren gedempt. De ingrepen vinden plaats in het kader van ruimtelijke inrichting of ontwikkeling van gebieden.

Onderhavige quickscan is gebaseerd op een bronnenonderzoek en twee veldbezoeken. Tijdens het eerste veldbezoek van 30 oktober 2018 is het plangebied globaal bekeken en is in een groenstructuur een cameraval geplaatst. Op 14 november 2018 is de camera opgehaald en is het gebied en de omgeving nauwkeuriger onderzocht.

Het plangebied ligt buiten de begrenzing van het Natuurnetwerk Nederland. De provincie hanteert geen externe werking als het gaat om NNN. Verdere toetsing aan het NNN wordt derhalve niet noodzakelijk geacht.

Het plangebied ligt nabij een Natura2000-gebied. De verwachting is dat er geen directe aantasting zal plaatsvinden op de soorten (met name vogels) die voor dit Natura2000-gebied zijn aangewezen. Thema's als verdroging en vermessing/ verzuring (stikstof-PAS) vallen niet onder de reikwijdte van onderhavige quickscan flora en fauna.

Er worden in het kader van het project mogelijk bomen gekapt. De verwachting is echter dat het onderdeel 'houtopstanden' van de Wet natuurbescherming niet van toepassing is.

Er zijn tijdens de veldbezoeken geen beschermde planten, jaarrond beschermde nesten van vogels of beschermde verblijfplaatsen/ exemplaren van Habitatrichtlijnsoorten of niet vrijgestelde soorten waargenomen, met uitzondering van de steenmarter. Het plangebied heeft echter geen significante betekenis voor de steenmarter.

Er is een steenuilenkast aanwezig bij een buurperceel. Tevens zijn er recente waarnemingen van een steenuil in de directe omgeving gevonden. Bij navraag bij de bewoners van het buurperceel en bewoners van een ander aangrenzend perceel is gebleken dat de steenuil niet broedt in de steenuilenkast, maar in een kapschuur op het perceel ten zuidwesten van de onderzochte strook. Er zal door de beoogde plannen geen directe aantasting van de broedlocatie plaatsvinden. Tevens betreft het plangebied geen significant foerageergebied voor deze soort.

Algemeen voorkomende vogel, zoogdieren, amfibieën en insecten kunnen gebruik maken van de houtopstand om erin te verblijven, broeden en voort te planten.

Op basis van het uitgevoerde onderzoek kan worden geconcludeerd dat er in de onderzochte situatie geen procedurele gevolgen zijn ten gevolge van de voorgenomen ingrepen.

- Nader onderzoek naar soorten is niet noodzakelijk;
- Een ontheffing in het kader van de Wnb (soorten) is niet noodzakelijk;
- Voor algemeen voorkomende soorten geldt een algemene vrijstelling als het ruimtelijke ingrepen betreft;
- De zorgplicht is altijd van toepassing.

1 INLEIDING

In opdracht van de gemeente Olst-Wijhe heeft EcoTierra- ecologisch adviesbureau op een agrarisch perceel ten zuiden van de bebouwde kern van Olst een quickscan flora en fauna uitgevoerd in het kader van de Wet natuurbescherming (Wnb). Het onderzoek heeft zich met name op de soortenbescherming en niet op het gebiedsbeschermingsdeel van de wet (Natura2000) gericht.

1.1 Aanleiding

De initiatiefnemer is voornemens nieuwbouw te plegen. In dit kader worden mogelijk enkele bomen gekapt. Er worden geen opstallen geamoveerd of oppervlaktewateren gedempt. In verband met de inwerkingtreding van de Wet natuurbescherming (Wnb) op 1 januari 2017 is het noodzakelijk om voorafgaande aan ruimtelijke ingrepen en inrichting te toetsen of de geplande activiteiten geen negatief effect hebben op beschermde plant- en/of diersoorten en leefgebieden.

1.2 Doelstelling

Het doel van onderhavige quickscan is inzicht geven of de voorgenomen activiteiten een overtreding van de vigerende natuurwetgeving tot gevolg hebben.

Om dit inzicht te verkrijgen worden de volgende vragen beantwoord;

- zijn er binnen het plangebied beschermde dier- en plantsoorten aangetroffen en/of worden deze verwacht?
- wat is de juridische status van deze soorten?
- hebben de voorgenomen activiteiten een (significant) negatief effect op deze soorten?
- ligt het plangebied in of nabij beschermde natuurgebieden, zoals het NNN of Natura2000-gebieden?
- wat zijn de gevolgen en dienen er (mitigerende) maatregelen genomen te worden?
- dient er een nader onderzoek uitgevoerd te worden?
- dient er een ontheffing aangevraagd te worden?
- Welke maatregelen zijn te nemen om het plangebied zo natuurlijk mogelijk in te richten?

1.3 Volledigheid onderzoek

Een quickscan is een momentopname en kan slechts in beperkte mate uitsluitel geven over de aan- of afwezigheid van soorten. Het kan voorkomen dat soorten niet worden waargenomen tijdens het veldbezoek. Aan de hand expert-judgement en bekende ecologische principes zal een inschatting worden gemaakt over het wel of niet voor kunnen komen van beschermde plant- en diersoorten. Verder is de quickscan geen veldinventarisatie. Veldinventarisaties omvatten meerdere opnamerondes die seizoensgebonden zijn en volgens standaardmethoden worden uitgevoerd. Tevens betreft het onderzoek geen Voortoets zoals gevraagd kan worden bij ligging in of nabij een Natura2000-gebied.

1.4 Geldigheidsduur rapport

Afhankelijk van de aangetroffen soorten is de rapportage drie of vijf jaar geldig. Voor Habitatrichtlijnsoorten en vogels met een jaarrond beschermd dient maximaal drie jaar als geldigheidsduur te worden gehanteerd met als voorwaarde dat er weinig (fysieke) veranderingen hebben plaatsgevonden in het plangebied.

2 ONDERZOEKSOPZET

In onderhavige quickscan is de locatie gescreend op de aanwezigheid van beschermde plant- en diersoorten. Er is gestart met een bronnenonderzoek en vervolgens is de locatie bezocht. Het onderzoek zal zich met name richten op de soortenbescherming en niet op het gebiedsbeschermingsdeel van de wet (Natura2000).

2.1 Bronnenonderzoek

Alvorens het terrein is bezocht zijn diverse (digitale) verspreidingsatlassen geraadpleegd. De waarnemingen zijn gedaan tussen 2013 en 2018. Hierdoor is indicatief een beeld verkregen of er streng en strikt beschermde soorten voorkomen in het kilometer-/uurhok waarin het plangebied is gelegen.

Diverse kaarten (waaronder NNN, Natura2000-gebieden, Natuurbeheerplan 2019 en soorten op kaart) van de provinciale site Atlas van Overijssel zijn geraadpleegd in november 2018.

Tevens is een rapportage ('Natuurtoets woongebied Zonnekamp oost, Olst; Inventarisatie en beoordeling van natuurwaarden in het kader van natuurwet- en regelgeving', EcoGroen Advies, januari 2007) van een ruimer plangebied, waarin onderhavig plangebied is gelegen, bestudeerd.

Door de gemeente zijn bewoners in de omgeving gevraagd naar waarnemingen van dier- en plantensoorten algemeen en specifiek naar waarnemingen van de steenuil.

2.2 Veldbezoek

Het plangebied is de eerste keer op 30 oktober 2018 overdag bezocht. Ten tijde van dat veldbezoek was het grijs bij een temperatuur van rond de 10°C. Tijdens dit onderzoek is een cameraval opgehangen (gele ster afbeelding 1). Het tweede veldbezoek heeft plaatsgevonden op 14 november 2018 (15°C, zonnig en droog). Het plangebied is tijdens dit onderzoek uitgebreider onderzocht. Tevens is de cameraval weer opgehaald.

Tijdens het veldonderzoek is zoveel mogelijk concrete informatie verzameld met betrekking tot de aan- of afwezigheid van beschermde soorten (zicht- en geluidswaarnemingen, sporenonderzoek naar de aanwezigheid van pootafdrukken, graafsporen, nesten, holen, uitwerpselen, haren, braakballen en dergelijke).

Het gehele plangebied was toegankelijk. De directe omgeving van het plangebied is tijdens het veldbezoek eveneens bekeken. Met name het terrein van de Aardehuizen en het achterliggende terrein naar het spoor toe is eveneens bekeken.

Tijdens het veldonderzoek is een bewoner van de Aardehuizen geïnterviewd.

Het onderzoek is uitgevoerd door een ecooloog (J.M. de Wever) met een relevante HBO-opleiding en ruime ervaring met het uitvoeren van quickscans. Tevens worden door de ecooloog diverse relevante cursussen gevolgd, symposia en congressen bezocht en diverse vakbladen en nieuwsbrieven gelezen om de laatste ontwikkelingen te volgen. De onderzoeker is in het bezit van diverse certificaten, waaronder 'Zorgvuldig handelen Flora- en faunawet, ruimtelijke ontwikkeling en inrichting, niveau 4. IPC Groene Ruimte (door Stadswerk erkend certificaat)'.

3 PLANGEBIED EN BEOOGDE INGREPEN

In dit hoofdstuk zijn de onderzoekslocatie en de voorgenomen activiteiten beschreven. Op onderstaande afbeelding is het plangebied weergegeven waarbinnen de activiteiten daadwerkelijk plaatsvinden.

3.1 Plangebied

Het plangebied betreft een houtopstand en een klein deel van een maisakker langs de Rietgors. Er is geen bebouwing of oppervlaktewater aanwezig binnen het daadwerkelijke plangebied.

Ten noorden is een greppel (drooggevallen) aanwezig. Ten tijde van onderhavig onderzoek waren ze daar tevens druk bezig met het realiseren van nieuwbouwwoningen. Ten oosten zijn de Aardehuizen aanwezig, een ecologische wijk, of woongemeenschap. De Aardehuizen, ook wel 'earthships' genoemd, zijn woningen die zijn gemaakt van natuurlijke en hergebruikte materialen en die zoveel mogelijk zelfvoorzienend zijn. Ten zuiden van het plangebied liggen agrarische gronden/ akkers. Aan de westzijde van het plangebied zijn groenstructuren, woningen en nieuwbouwwijken aanwezig.

Afbeelding 1: Situering plangebied (bron: Atlas Overijssel, luchtfoto 2017). Gele ster: de geplaatste camera. Rode stip: steenuilenkast. Blauwe stip: broedlocatie steenuil (bron: gemeente Olst-Wijhe).

Foto's: Indrukken plangebied.

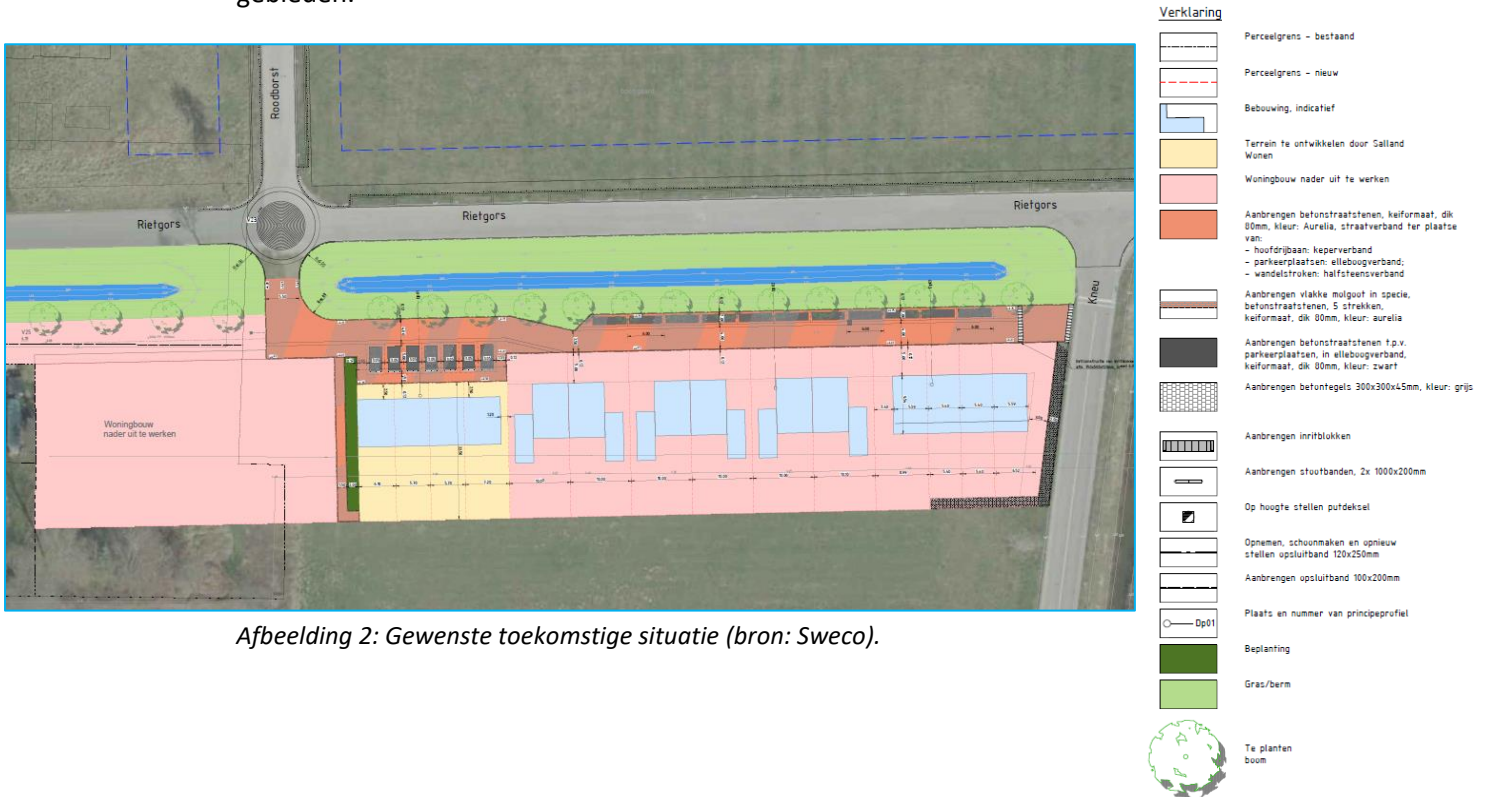
Foto's: Indrukken plangebied.

Foto's: Indrukken directe omgeving. Nieuwbouwwoningen ten noorden en Aardehuizen ten oosten van het plangebied.

3.2 Gewenste toekomstige situatie en voorgenomen ingrepen

De initiatiefnemer is voornemens nieuwbouw te plegen. In dit kader worden mogelijk enkele bomen gekapt. Er worden geen opstallen geamoveerd of oppervlaktewateren gedempt. De ingrepen vinden plaats in het kader van ruimtelijke inrichting of ontwikkeling van gebieden.

Afbeelding 2: Gewenste toekomstige situatie (bron: Sweco).

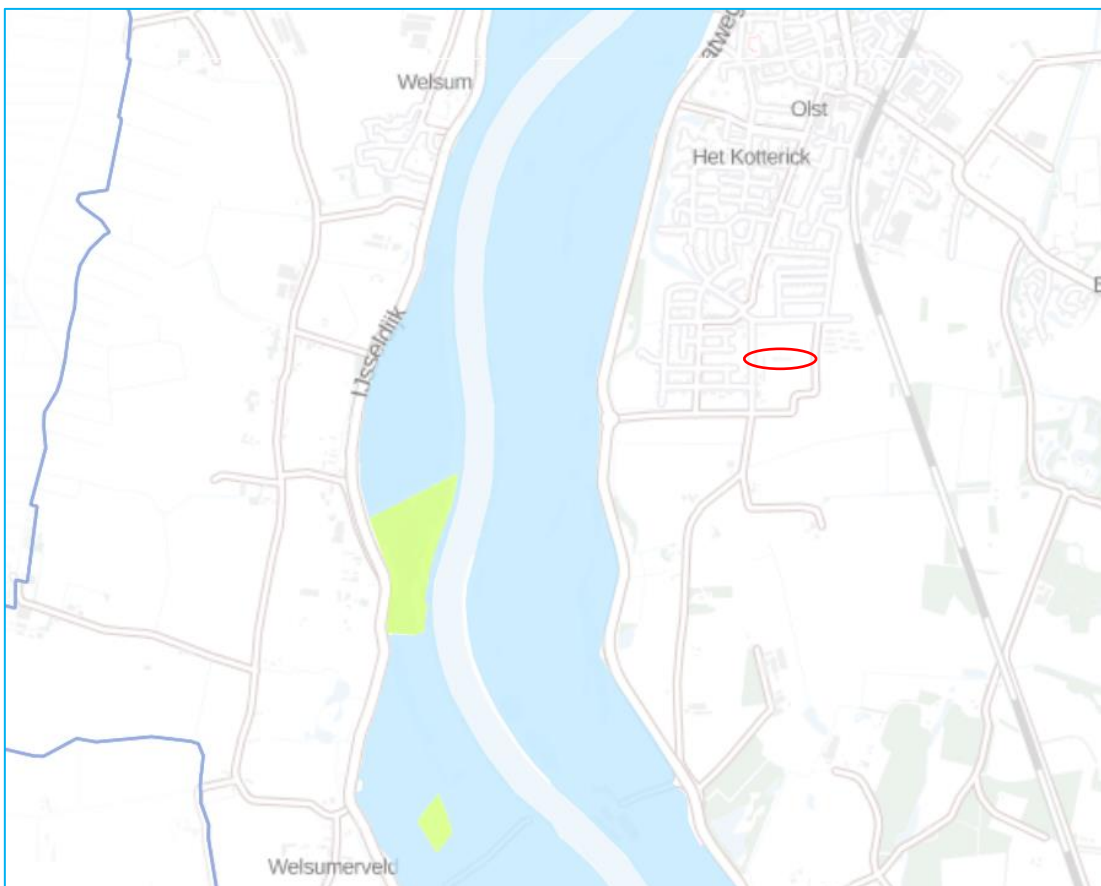
4 BEVINDINGEN ONDERZOEK

Hieronder worden de bevindingen van het bronnenonderzoek en vervolgens de bevindingen van het veldonderzoek besproken.

4.1 Bevindingen bronnenonderzoek

In de databases van de provincie is af te lezen dat het plangebied niet is gelegen in het Natuurnetwerk Nederland en geen natuurbeheertypen heeft meegekregen in het vigerende Natuurbeheerplan. Het plangebied betreft geen weidevogelgebied.

Het plangebied is gelegen op circa 150 meter afstand van het Natura2000-gebied 'Rijntakken' (met name Vogelrichtlijn (blauw, afbeelding 2)).

Afbeelding 2: Ligging plangebied t.o.v. Natura2000-gebied (bron: Atlas Overijssel).

Volgens de geraadpleegde bronnen (betreft vaak bronnen die met kilometer- of uurhokken werken) kunnen er binnen het plangebied en in de omgeving soorten (niet uitputtend opgesomd en relevant voor plangebied) als kamsalamander, das, steenmarter, gewone en ruige dwergveermuis, laatvlieger, rosse vleermuis, watervleermuis, steenuil, kerkuil, gierzwaluw, ransuil, sperwer, havik en huismus voorkomen.

In de bestudeerde rapportage van EcoGroen Advies BV wordt aangegeven dat alleen de strikt beschermde kamsalamander in oppervlaktewater ten oosten (bij het spoor) van het plangebied voorkomt. Dit voortplantingswater en functionele leefgebied van die soort liggen op ruime afstand van het plangebied. Overige beschermde soorten zijn toen niet waargenomen.

Uit de gesprekken die de gemeente Olst-Wijhe met omwonenden heeft gevoerd is gebleken dat de aanwezige steenuilenkast nooit bezet is geweest. Er broedt echter wel een steenuil in de kapschuur ten zuiden van die kast.

4.2 Bevindingen veldonderzoek

Flora

Beschermd flora is niet aangetroffen in het plangebied. Het plangebied betreft met name een maisakker en een houtopstand. De houtopstand bestaat onder andere uit eik, els, berk en (krul)wilg. De ondergroei van de houtopstand bestaat met name uit bramen en brandnetels.

Vogels

Tijdens het veldbezoek zijn binnen het daadwerkelijke plangebied en de omgeving diverse vogels waargenomen, zoals merel, kraai, huismus, ekster, houtduif, koolmees, buizerd (in lucht), putter, pimpelmees en roodborst. De meeste vogels waren aanwezig op en nabij het terrein van de Aardehuizen.

Er zijn geen opstallen of bomen met geschikte holtes aanwezig of waargenomen binnen het plangebied. Jaarrond beschermd nesten van steenuil, kerkuil, gierzwaluw of huismus zijn derhalve niet aanwezig of te verwachten. In een boom naast het plangebied hangt een steenuilenkast. Er zijn geen sporen (braakballen, veren en fecaliën) aangetroffen van deze uilensoort, of van een soort als ransuil.

Op het terrein van de Aardehuizen hangt een kast voor huismus, evenals diverse andere vogelhuisjes. Er zijn geen horsten van roofvogels waargenomen in de aanwezige bomen.

Algemeen voorkomende soorten als merel, roodborst en duif kunnen gebruik maken van de houtopstand binnen het plangebied om te verblijven en voort te planten.

Grondgebonden zoogdieren

Er zijn geen voortplantings- en/ of verblijfplaatsen van soorten aangetroffen die zijn beschermd bij de Habitatrichtlijn of van soorten die niet zijn vrijgesteld door de provincie. Tijdens het veldbezoek van 30 oktober zijn op de weg nabij de groenstrook met populieren uitwerpselen van de steenmarter (markeerpoepje) aangetroffen. Op de die dag geplaatste cameraval is op diverse nachten de steenmarter vastgelegd op camera. Mogelijk heeft de steenmarter een dagrustplaats (takkenhoop) in die groenstrook, maar een kraamlocatie zal niet aanwezig zijn binnen het plangebied. Hij gebruikt waarschijnlijk deze groenstructuur om te foerageren en zich te verplaatsen.

Foto: Steenmarter vastgelegd op 1 november 2018 (screenshot film).

Het plangebied is verder niet geschikt voor soorten als boommarter en das, ook waterspitsmuis en dergelijke worden niet verwacht. Er zijn geen exemplaren, nesten of sporen van eekhoorn waargenomen.

Op de camera zijn tevens soorten als bosmuis en bruine rat vastgelegd. Soorten als konijn, haas en egel kunnen ook worden verwacht.

Vleermuizen

Er zijn binnen het plangebied geen opstallen aanwezig, verblijfplaatsen van gebouwbewonende vleermuizen zijn derhalve uitgesloten. In de houtopstand zijn geen bomen met holtes, scheuren of loszittend schors waargenomen die voor boombewonende vleermuizen geschikt kunnen zijn.

Het plangebied, en dan met name bij de groenstructuren, zal gebruikt worden om te foerageren.

Er zijn geen vliegroutes aanwezig binnen het plangebied.

Amfibieën, reptielen en vissen

Er is binnen het daadwerkelijke plangebied geen oppervlaktewater aanwezig. De aanwezigheid van vissen en voortplantingswater van amfibieën kan derhalve worden uitgesloten. Er zijn sloten/ greppels aanwezig naast het plangebied waarin, in potentie, algemeen voorkomende amfibieën kunnen voortplanten. Ten tijde van het veldbezoek waren de greppels echter geheel opgedroogd. Vissen zijn derhalve niet meer te verwachten in deze sloten. De houtopstand kan door algemeen voorkomende amfibiesoorten als landhabitat worden gebruikt.

Het oppervlaktewater en de groenstructuren waarin de kamsalamander zou voorkomen liggen op meer dan 300 meter afstand, met daartussen een intensief gebruikte akker zonder begeleidende groenstructuren en de Aardehuizen. De kamsalamander wordt derhalve niet verwacht binnen het plangebied.

Reptielen worden binnen het plangebied niet verwacht. Het ontbreekt het plangebied onder andere aan broedhopen voor bijvoorbeeld ringslang.

Ongewervelden/ overige soorten

Onder andere het gecultiveerde karakter maakt dat de veelal veeleisende Habitatrichtlijnsoorten en exemplaren van de nationaal beschermde soorten van ongewervelden en overige soorten niet zijn te verwachten. Die soorten hebben vaak specifieke ecologische eisen die in dergelijke plangebieden beperkt aanwezig zijn.

5 EFFECTENBEOORDELING

Hieronder zijn de effecten van de voorgenomen ingrepen op eventueel aanwezige beschermde gebieden en de aanwezige flora en fauna getoetst aan de Wet natuurbescherming.

5.1 Effecten beschermde gebieden/ houtopstanden

Het plangebied ligt buiten de begrenzing van het Natuurnetwerk Nederland. De provincie hanteert geen externe werking als het gaat om NNN. Verdere toetsing aan het NNN wordt derhalve niet noodzakelijk geacht.

Het plangebied ligt nabij een Natura2000-gebied. De verwachting is dat er geen directe aantasting zal plaatsvinden op de soorten (met name vogels) die voor dit Natura2000-gebied zijn aangewezen. Thema's als verdroging en vermessing/ verzuring (stikstof-PAS) vallen niet onder de reikwijdte van onderhavige quickscan flora en fauna.

Er worden in het kader van het project mogelijk bomen gekapt. De verwachting is echter dat het onderdeel 'houtopstanden' van de Wet natuurbescherming niet van toepassing is.

5.2 Effecten soorten

Er wordt in het kader van de vigerende wetgeving nagegaan of beschermde vaste rust- en verblijfplaatsen door het project opzettelijk worden aangetast (vernield, beschadigd of ongeschikt gemaakt) of dat dieren opzettelijk worden verontrust, verjaagd of gedood. Verder is er gekeken of er invloeden zijn die leiden tot een verminderde geschiktheid als foerageergebied waarbij het een zodanig belang betreft dat bij het wegvallen van deze functie ook vaste rust en verblijfplaatsen niet langer kunnen functioneren.

Flora

Tijdens het veldbezoek zijn binnen het plangebied geen beschermde wilde vaatplanten aangetroffen. Er zijn ook geen beschermde soorten aangetroffen bij het bronnenonderzoek. Er zijn derhalve geen negatieve effecten te verwachten aangaande deze soortgroep.

Waar mogelijk dienen duurzame en gezonde bomen te worden gespaard en te worden ingepast. Er wordt door de gemeente Olst-Wijhe nog een bomenrapport opgesteld.

Vogels

Er zijn binnen het daadwerkelijke plangebied geen jaarrond beschermde nesten aangetroffen. In een buurperceel hangt een steenuilenkast. Uit het bronnenonderzoek komt naar voren dat de steenuil recentelijk (2016) nog in de omgeving is waargenomen. Bij navraag bij de bewoners van dat buurperceel is gebleken dat de kast nooit bezet is geweest. Uit een gesprek met de bewoners van het perceel ten zuidwesten van het plangebied is gebleken dat daar wel een steenuil broedt, namelijk in de daar aanwezige kapschuur. Door de beoogde ingrepen zal geen directe aantasting van de broedplek plaatsvinden. Significante verstoring op de broedlocatie is ook niet te verwachten. Direct naast het plangebied vindt op het moment van onderhavig schrijven ook al woningbouw plaats. Er wordt daar een hele nieuwe woonwijk gerealiseerd. De strook akker en de kleine houtopstand zullen geen significant foerageergebied betreffen voor de aanwezige exemplaren. Er is voldoende alternatief foerageergebied in de directe omgeving aanwezig.

Er broeden in en nabij het plangebied algemeen voorkomende soorten. De bouw- en overige verstorende werkzaamheden dienen derhalve buiten het broedseizoen plaats te vinden (broedseizoen loopt globaal van half maart tot en met augustus, afhankelijk van soort en

weersomstandigheden). Het gaat erom of een broedgeval wordt verstoord of niet. Indien bovenstaande niet mogelijk is dient voorafgaande aan de werkzaamheden onderzocht te worden of er geen broedgevallen significant worden verstoord door de werkzaamheden. Er zijn geen negatieve effecten op vogels te verwachten, mits aan de genoemde voorwaarden wordt voldaan.

Grondgebonden zoogdieren

Er zijn geen soorten waargenomen die zijn beschermd bij de Habitatrichtlijn of niet zijn vrijgesteld door de provincie, met uitzondering van de steenmarter. Mogelijk heeft de steenmarter een dagrustplaats onder een takkenhoop of iets dergelijks in de groenstructuur buiten het plangebied. Een steenmarter heeft binnen zijn territorium meerdere van dergelijke locaties die hij afwisselend gebruikt. Dergelijke locaties zijn dan ook niet beschermd, wanneer er voldoende van dergelijke alternatieve locaties aanwezig zijn. In onderhavige situatie is dat het geval. Een kraamlocatie van deze soort wordt binnen het plangebied niet verwacht, dergelijke locaties zijn vaak hoger en veiliger gelegen. Algemeen voorkomende soorten zijn door de provincie vrijgesteld van de verbodsbepalingen als het een ruimtelijke ingreep of inrichting betreft (zie bijlage 1 voor vrijgestelde soorten). Wel geldt de zorgplicht voor dergelijke soorten. Er zijn geen negatieve effecten te verwachten aangaande grondgebonden zoogdieren.

Vleermuizen

Er zijn geen vaste verblijfplaatsen van vleermuizen aangetroffen of te verwachten. Mogelijk wordt er wel gevoerageerd binnen en nabij het plangebied. Foerageergebied is alleen beschermd wanneer dit gebied noodzakelijk is om de functionaliteit van een vaste verblijfplaats te behouden. In onderhavige situatie zal dit niet aan de orde zijn, er is voldoende foerageergebied in de directe omgeving aanwezig. Tevens zal in de nieuwe situatie ook nog gevoerageerd kunnen worden door vleermuizen. Significante vliegroutes zullen niet worden aangetast. Lichtverstoring op groenstructuren dient zowel in de bouwfase als in de toekomstige situatie zoveel mogelijk voorkomen te worden. Er zijn geen negatieve effecten te verwachten op vleermuizen.

Amfibieën, reptielen en vissen

Binnen het plangebied zijn geen exemplaren waargenomen of vaste verblijf- of voortplantingsplaatsen vastgesteld van soorten die zijn beschermd bij de Habitatrichtlijn of nationaal beschermde soorten die niet zijn vrijgesteld door de provincie. Algemeen voorkomende soorten zijn door de provincie vrijgesteld van de verbodsbepalingen als het een ruimtelijke ingreep of inrichting betreft (zie bijlage 1 voor vrijgestelde soorten). Er zijn geen negatieve effecten te verwachten aangaande deze soortgroepen, mits de zorgplicht wordt nageleefd.

Ongewervelden/ overige soorten

Binnen het plangebied zijn geen vaste verblijf- of voortplantingsplaatsen van soorten die zijn beschermd bij de Habitatrichtlijn of voorkomen op de 'nationale lijst'. Er zijn geen negatieve effecten te verwachten aangaande overige soorten.

De zorgplicht

De zorgplicht houdt in dat eenieder voldoende zorg in acht moet nemen voor de in het wild levende dieren en planten, alsmede voor hun directe leefomgeving

Voor alle soorten geldt een zorgplicht. Deze zorgplicht houdt in dat de initiatiefnemer passende maatregelen neemt om schade aan deze soorten te voorkomen of zoveel mogelijk te beperken. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om het niet verontrusten of verstoren in de kwetsbare perioden zoals de winterslaap, de voortplantingstijd en de periode van afhankelijkheid van de jongen.

Indien vooraf bekend is dat werkzaamheden moeten worden uitgevoerd binnen de kwetsbare perioden van de betreffende soorten, is het zaak ervoor te zorgen dat het gebied tegen die tijd ongeschikt is als leefgebied voor die soorten.

6 CONCLUSIE EN VRIJBLIJVEND ADVIES

6.1 Conclusie

Op basis van onderhavige quickscan is beoordeeld of er procedurele gevolgen zijn betreffende de vigerende (natuur)wetgeving.

Voor toelichting bij de conclusie dient hoofdstuk vijf geraadpleegd te worden.

Conclusie	
GNN/ GO Natura2000/ houtopstanden	<p>Het plangebied is niet gelegen binnen het Natuurnetwerk Nederland.</p> <p>→ De provincie hanteert geen externe werking als het gaat om het NNN. Extra toetsing wordt niet noodzakelijk geacht.</p> <p>Het plangebied is gelegen nabij een Natura2000-gebied.</p> <p>→ De verwachting is dat het project geen direct negatief effect zal hebben op de aangewezen soorten/ typen van dit Natura2000-gebied;</p> <p>→ Thema's als verdroging en vermessing/ verzuring (stikstof) vallen niet onder de reikwijdte van onderhavige quickscan flora en fauna.</p> <p>Er worden in het kader van het project mogelijk bomen gekapt.</p> <p>→ De verwachting is echter dat het onderdeel 'houtopstanden' van de Wet natuurbescherming niet van toepassing is.</p>
Soortgroepen	<p>Flora Er zijn binnen het plangebied geen beschermde wilde soorten aangetroffen.</p> <p>Vogels Er zijn geen jaarrond beschermde nesten aanwezig. Het plangebied betreft geen significant foerageergebied. Er zal geen negatief effect optreden op de in de buurt broedende steenuil. Er dient rekening te worden gehouden met broedende vogels binnen en nabij het plangebied. → De versturende werkzaamheden dienen buiten het broedseizoen plaats te vinden of er dient voorafgaande aan deze werkzaamheden een vogelcheck uitgevoerd te worden (lastig in dichte groenstructuren).</p> <p>Grondgebonden zoogdieren Vaste verblijfplaatsen of exemplaren van Habitatrichtlijnsoorten of van niet-vrijgestelde nationaal beschermde soorten zijn niet aangetroffen. Er zal geen negatief effect optreden op de in de buurt waargenomen steenmarter. Door de provincie vrijgestelde soorten kunnen voorkomen.</p> <p>Vleermuizen Er zijn geen vaste verblijf- en/of voortplantingsplaatsen vastgesteld binnen het plangebied.</p>

Soortgroepen	Er zullen door de ingreep geen essentiële foerageergebieden of vliegroutes verloren gaan. → Lichtverstoring op de groenstructuren dient zowel in de bouwfase als in de toekomstige situatie voorkomen te worden.
	Amfibieën, reptielen en vissen Vaste verblijfplaatsen of exemplaren van Habitatrichtlijnsoorten of van niet-vrijgestelde nationaal beschermde soorten zijn niet aangetroffen. Door de provincie vrijgestelde amfibiesoorten kunnen voorkomen (landhabitat).
	Ongewervelden/ overige soorten Vaste verblijfplaatsen of exemplaren van Habitatrichtlijnsoorten of van nationaal beschermde soorten zijn niet aangetroffen.

Op basis van het uitgevoerde onderzoek kan worden geconcludeerd dat er in de onderzochte situatie geen procedurele gevolgen zijn ten gevolge van de voorgenomen ingrepen.

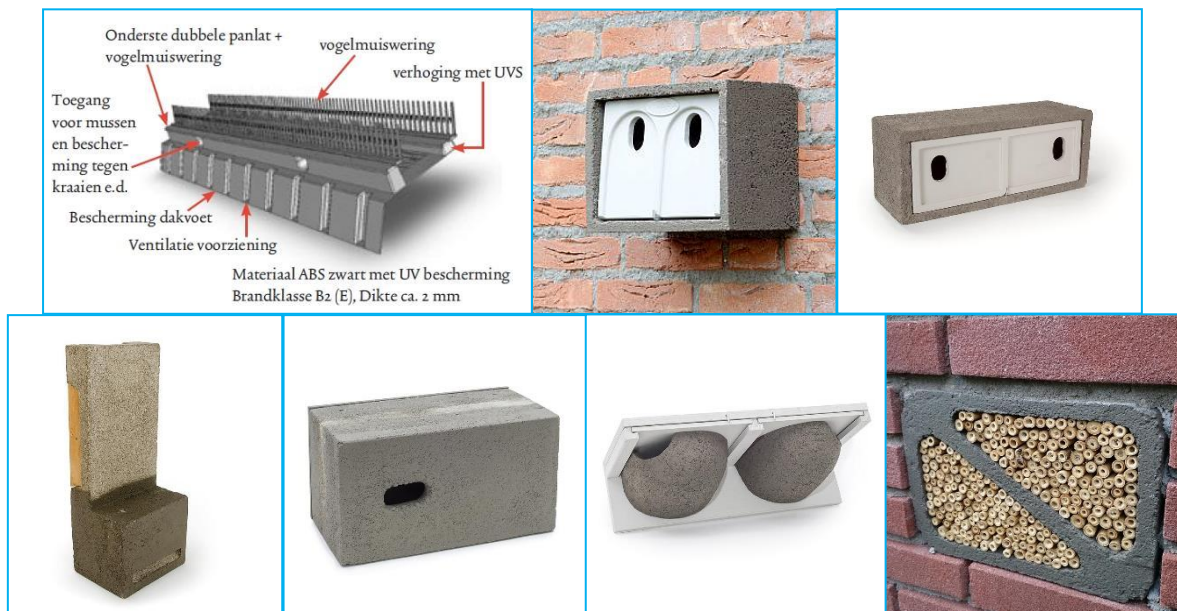
- Nader onderzoek naar soorten is niet noodzakelijk;
- Een ontheffing in het kader van de Wnb (soorten) is niet noodzakelijk;
- Voor algemeen voorkomende soorten geldt een algemene vrijstelling als het ruimtelijke ingrepen betreft;
- De zorgplicht is altijd van toepassing.

6.2 Vrijblijvend advies

Bij de nieuwbouw kan rekening worden gehouden met soorten waarmee het minder goed gaat en die afhankelijk zijn van menselijke bebouwing, zoals vleermuizen, gierzwaluwen, huiszwaluwen en huismussen. De huismus is tijdens de veldbezoeken waargenomen, waardoor eventueel te nemen maatregelen waarschijnlijk succesvol zullen zijn.

Voor genoemde soorten kunnen speciale nestkasten en voorzieningen worden getroffen. Over dit zogenaamde natuur-inclusief bouwen is tegenwoordig veel te vinden op internet. Bovenste rij: huismus, onderste rij: vleermuis, gierzwaluw, huiszwaluw en bijen. Er zijn uiteraard meerdere varianten te verkrijgen. Tevens zijn verblijfplaatsen zelf ook vrij eenvoudig te creëren in een spouw of bijvoorbeeld een overstek.

Uiteraard is plaatsing maatwerk en dient er ecologisch advies ingewonnen te worden.

BIJLAGE 1

WETTELIJK KADER

Wet natuurbescherming (Wnb)

De Flora- en faunawet is op 1 januari 2017 overgaan in de Wet natuurbescherming (Wnb). Deze wet dient ter vervanging van de Natuurbeschermingswet 1998, de Flora- en faunawet en de Boswet en heeft als doel te komen tot één integrale en vereenvoudigde regeling van de natuurbescherming. Hierbij is de Europese regelgeving als uitgangspunt genomen. In de wet is nog steeds een deling van bescherming van soorten en gebieden (Natura2000).

Soortenbescherming

De Wet natuurbescherming kent een apart beschermingsregime voor soorten van de Vogelrichtlijn, een apart beschermingsregime voor soorten van de Habitatrichtlijn, het Verdrag van Bern en het Verdrag van Bonn en een apart beschermingsregime voor andere soorten, die vanuit nationaal oogpunt beschermd worden.

Alle vogels, in totaal ruim 700 soorten, zijn beschermd (Vogelrichtlijn). Sommige soorten genieten een extra bescherming onder het verdrag van Bern of is het nest ervan jaarrond beschermd. Daarnaast worden ongeveer 230 overige Europese en nationale soorten beschermd.

- Verbodsbepalingen

Elk van deze beschermingsregimes kent zijn eigen verbodsbepalingen en vereisten voor vrijstelling of ontheffing van de verboden.

Beschermingsregime soorten Vogelrichtlijn § 3.1 Wn	Beschermingsregime soorten Habitatrichtlijn § 3.2 Wn	Beschermingsregime andere soorten § 3.3 Wn
Art 3.1 lid 1 Het is verboden in het wild levende vogels opzettelijk te doden of te vangen.	Art 3.5 lid 1 Het is verboden soorten in hun natuurlijke verspreidingsgebied opzettelijk te doden of te vangen	Art 3.10 lid 1a Het is verboden soorten opzettelijk te doden of te vangen
Art 3.1 lid 2 Het is verboden opzettelijk nesten, rustplaatsen en eieren van vogels te vernielen of te beschadigen, of nesten van vogels weg te nemen	Art 3.5 lid 4 Het is verboden de voortplantingsplaatsen of rustplaatsen van dieren te beschadigen of te vernielen	Art 3.10 lid 1b Het is verboden de vaste voortplantingsplaatsen of rustplaatsen van dieren opzettelijk te beschadigen of te vernielen
Art 3.1 lid 3 Het is verboden eieren te rapen en deze onder zich te hebben	Art 3.5 lid 3 Het is verboden eieren van dieren in de natuur opzettelijk te vernielen of te rapen	Niet van toepassing
Art 3.1 lid 4 en lid 5 Het is verboden vogels opzettelijk te storen, tenzij de storing niet van wezenlijke invloed is op de staat van instandhouding van de desbetreffende vogelsoort	Art 3.5 lid 2 Het is verboden dieren opzettelijk te verstoren	Niet van toepassing
Niet van toepassing	Art 3.5 lid 5 Het is verboden plantensoorten in hun natuurlijke verspreidingsgebied opzettelijk te plukken en te verzamelen, af te snijden, te ontwortelen of te vernielen	Art 3.10 lid 1c Het is verboden plantensoorten in hun natuurlijke verspreidingsgebied opzettelijk te plukken en te verzamelen, af te snijden, te ontwortelen of te vernielen

Bron: Brochure Soortenbescherming bij ruimtelijke ingrepen, ministerie EZ, versie 1.3 december 2016).

De verbodsbepalingen voor vogels en Habitatrichtlijnsoorten in de Wet natuurbescherming sluiten vrijwel één op één aan bij de bepalingen uit de Vogelrichtlijn en de Habitatrichtlijn. De verbodsbepalingen zijn gericht op de bescherming van individuen van soorten.

Verstoring van vogels is niet verboden indien de verstoring niet van wezenlijke invloed is op de staat van instandhouding van de desbetreffende vogelsoort (artikel 3.1 lid 4 en lid 5). Het is aan de initiatiefnemer om zich ervan te vergewissen – en waar nodig aan te kunnen tonen – dat de op zich versturende activiteit geen bedreiging vormt voor de vogelsoort en aldus niet leidt tot verslechtering van de staat van instandhouding van de betreffende soort.

Het verbod om dieren opzettelijk te doden of te vangen en het verbod om vaste voortplantingsplaatsen of rustplaatsen opzettelijk te beschadigen of vernielen, is niet van toepassing op de bosmuis, huisspitsmuis of veldmuis, voor zover deze dieren zich in of op gebouwen of daarbij behorende erven of roerende zaken bevinden (artikel 3.10 lid 3).

Opzettelijkheid

In de Wet natuurbescherming is bij meer verbodsbepalingen dan onder de Flora- en faunawet het opzetvereiste toegevoegd, in lijn met de artikelen van de Habitatrichtlijn en Vogelrichtlijn. In de Flora- en faunawet was alleen sprake van het opzetvereiste bij verontrusting (art 10). Hierdoor was de Flora- en faunawet strenger dan de verbodsbepalingen van de Habitatrichtlijn. Niet-opzettelijke handelingen waarbij de verbodsbepalingen overtreden worden, zijn nu niet langer verboden. Daarbij is van belang dat het Europees Hof van Justitie in zijn jurisprudentie heeft bepaald dat onder opzet ook voorwaardelijke opzet moet worden begrepen⁶⁾: *“Daarvan is sprake als iemand een handeling verricht en daarbij bewust de aanmerkelijke kans aanvaardt dat zijn gedragingen schadelijke gevolgen hebben voor een dier of plant...”*.

- Ontheffing of vrijstelling

Om af te mogen wijken van de verbodsbepalingen via een ontheffing of vrijstelling moet aan drie criteria zijn voldaan:

- Ten eerste mag alleen van de verbodsbepaling afgeweken worden als er geen andere bevredigende oplossing voor de handeling mogelijk is.
- Ten tweede moet tegenover de afwijking van het verbod een in de wet genoemd belang staan. De wet geeft voor de verschillende beschermingsregimes aan wat die belangen zijn.
- Ten slotte mag de ingreep geen afbreuk doen aan de staat van instandhouding van de soort.

De drie criteria op grond waarvan van de verbodsbepalingen afgeweken kan worden, zijn eveneens uit deze twee richtlijnen overgenomen. Dat betekent dat de verbodsbepalingen niet overtreden mogen worden, tenzij men een ontheffing kan krijgen (het zogenoemde ‘nee, tenzij-principe’).

Als aan deze drie vereisten voldaan is, kan een ontheffing worden verleend. Voor een aantal handelingen zijn bovendien vrijstellingenmogelijk, bijvoorbeeld in de vorm van een provinciale verordening of een gedragscode.

Vrijstellingen kunnen in principe gelden voor alle drie de beschermingsregimes. Vrijstellingen van verbodsbepalingen zoals die gelden voor Vogelrichtlijn- of Habitatrichtlijnsoorten, kunnen alleen verleend worden voor in de Europese Vogelrichtlijn of Europese Habitatrichtlijn genoemde belangen. Om soorten vrij te stellen, zal altijd voldaan moeten zijn aan de vereisten van de wet, met name de afweging dat de vrijstelling geen afbreuk mag doen aan het streven de populatie van de betrokken soort in hun natuurlijk verspreidingsgebied in een gunstige staat van instandhouding te laten voortbestaan (voor Habitatrichtlijnsoorten en andere soorten) dan wel dat de vrijstelling niet leidt tot verslechtering van de staat van instandhouding van vogelsoorten.

Belangen voor ontheffingsverlening of vrijstelling onder de Wet natuurbescherming

Voor vogels beschermd onder de Vogelrichtlijn kan ontheffing of vrijstelling worden verleend op grond van de volgende belangen:

- in het belang van de volksgezondheid of de openbare veiligheid;
- in het belang van de veiligheid van het luchtverkeer;
- ter voorkoming van belangrijke schade aan gewassen, vee, bossen, visserij of wateren;
- ter bescherming van flora of fauna;
- voor onderzoek of onderwijs, het uitzetten of herinvoeren van soorten, of voor de daarmee samenhangende teelt,
- om het vangen, het onder zich hebben of elke andere wijze van verstandig gebruik van bepaalde vogels in kleine hoeveelheden selectief en onder strikt gecontroleerde omstandigheden toe te staan.

Voor soorten beschermd onder de Habitatrichtlijn, het Verdrag van Bern of het Verdrag van Bonn kan ontheffing of vrijstelling worden verleend op grond van de volgende belangen:

- in het belang van de bescherming van de wilde flora of fauna, of in het belang van de instandhouding van de natuurlijke habitats;
- ter voorkoming van ernstige schade aan met name de gewassen, veehouderijen, bossen, visgronden, wateren of andere vormen van eigendom;
- in het belang van de volksgezondheid, de openbare veiligheid of andere dwingende redenen van groot openbaar belang, met inbegrip van redenen van sociale of economische aard en met inbegrip van voor het milieu wezenlijke gunstige effecten;
- voor onderzoek en onderwijs, repopulatie of herinstructie van deze soorten, of voor de daartoe benodigde kweek, met inbegrip van de kunstmatige vermeerdering van planten, of
- om het onder strikt gecontroleerde omstandigheden mogelijk te maken op selectieve wijze en binnen bepaalde grenzen een beperkt, bij de ontheffing of vrijstelling vastgesteld aantal van bepaalde dieren van de aangewezen soort te vangen of onder zich te hebben, onderscheidenlijk een beperkt bij de ontheffing of vrijstelling vastgesteld aantal van bepaalde planten van de aangewezen soort te plukken of onder zich te hebben.

Voor andere, 'nationaal' beschermde soorten kan ontheffing of vrijstelling worden verleend op grond van de volgende belangen:

- de belangen die gelden voor soorten van de Habitatrichtlijn zoals hierboven genoemd;
- in het kader van de ruimtelijke inrichting of ontwikkeling van gebieden, daaronder begrepen het daaropvolgende gebruik van het ingerichte of ontwikkelde gebied;
- ter voorkoming van schade of overlast, met inbegrip van schade aan sportvelden, schietterreinen, industrieterreinen, kazernes, of begraafplaatsen;
- ter beperking van de omvang van de populatie van dieren, in verband met door deze dieren ter plaatse en in het omringende gebied veelvuldig veroorzaakte schade of in verband met de maximale draagkracht van het gebied waarin de dieren zich bevinden;
- ter voorkoming of bestrijding van onnodig lijden van zieke of gebrekkige dieren;
- in het kader van bestendig beheer of onderhoud in de landbouw of bosbouw;
- in het kader van bestendig beheer of onderhoud aan vaarwegen, watergangen, waterkeringen, waterstaatswerken, oevers, vliegvelden, wegen, spoorwegen of bermen, of in het kader van natuurbeheer;
- in het kader van bestendig beheer of onderhoud van de landschappelijke kwaliteiten van een bepaald gebied,
- in het algemeen belang van de betreffende soort.

Provinciale staten kunnen vrijstelling van de verbodsbepalingen verlenen. Dit moet worden geregeld in een provinciale verordening. In de verordening of regeling staat aangegeven voor welke verbodsbepalingen, voor welke handelingen en voor welke soorten de vrijstelling geldt. Onder meer op basis van regionale verschillen in de staat van instandhouding van soorten kunnen de vrijgestelde soorten per provincie verschillen.

Op basis van door PS vastgestelde provinciale verordeningen d.d. 10 januari 2018

Nederlandse Naam	Wetenschappelijke Naam	Drenthe	Friesland	Gelderland	Groningen	Limburg	Noord-Brabant	Noord-Holland	Overijssel	Utrecht	Zeealand	Zuid-Holland	Ministerie EZ (AMvB RN art. 3.31)
Zoogdieren													
Aardmuis	<i>Microtus agrestis</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Bosmuis*	<i>Apodemus sylvaticus</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Bunzing	<i>Mustela putorius</i>	x	x	x	x	x			x	x	x	x	x
Dwergmuis	<i>Micromys minutus</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Dwergspitsmuis	<i>Sorex minutus</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Egel	<i>Erinaceus europaeus</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Eekhoorn	<i>Sciurus vulgaris</i>					x1							
Gewone bosspitsmuis	<i>Sorex araneus</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Haas	<i>Lepus europeus</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Hermelijn	<i>Mustela erminea</i>	x	x	x	x	x			x	x	x	x	x
Huisspitsmuis*	<i>Crocidura russula</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Konijn	<i>Oryctolagus cuniculus</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Molmuis	<i>Arvicola scherman</i>				x								
Ondergrondse woelmuis	<i>Pitymys subterraneus</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x			x
Ree	<i>Capreolus capreolus</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Rosse woelmuis	<i>Clethrionomys glareolus</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Steenmarter	<i>Martes foina</i>		x			x2							
Tweekleurige bosspitsmuis	<i>Sorex coronatus</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x
Veldmuis*	<i>Microtus arvalis</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Vos	<i>Vulpes vulpes</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Wezel	<i>Mustela nivalis</i>	x	x	x	x	x			x	x	x	x	x
Wild zwijn	<i>Sus scrofa</i>						x						
Woeleerat	<i>Arvicola terrestris</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Amfibieën en reptielen													
Bruine kikker	<i>Rana temporaria</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Gewone pad	<i>Bufo bufo</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Hazelworm	<i>Anguis fragilis</i>					x3							
Kleine watersalamander	<i>Triturus vulgaris</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Levendbarende hagedis	<i>Zootoca vivipara</i>					x4							
Meerkikker	<i>Pelophylax ridibundus (Rana ridibunda)</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Middelste groene kikker / Bastaardkikker	<i>Pelophylax klepton esculentus (Rana esculenta)</i>	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x

(Bron: Website Ecologica, januari 2018).

- * voor deze soorten daarnaast algemene vrijstelling in/op gebouwen en bijbehorende erven Wnb 3.10 3e lid
- x1 = vrijstelling geldt in de periode maart- april en juli tot en met november
- x2 = vrijstelling geldt in de periode 15 augustus tot en met februari
- x3 = vrijstelling geldt in de periode juli, augustus en september
- x4 = vrijstelling geldt in de periode 15 augustus tot en met 15 oktober

- Gedragscode

Voor regulier voorkomende werkzaamheden en ruimtelijke ontwikkeling kan een vrijstelling van de verbodsbepalingen mogelijk zijn als u handelt conform een goedgekeurde gedragscode. Het kan gaan om handelingen in het kader van bestendig beheer of onderhoud, bestendig gebruik en ruimtelijke ontwikkeling of inrichting. Zo is het onder de Wet natuurbescherming mogelijk om via een gedragscode Europees beschermde vogel- en andere dier- en plantensoorten vrij te stellen bij ruimtelijke ontwikkeling en inrichting, mits er sprake is van een bij respectievelijk Vogelrichtlijn of Habitatrichtlijn genoemd belang. In een gedragscode is beschreven hoe zorgvuldig gewerkt wordt opdat schade aan beschermde dieren en planten wordt voorkomen of tot een minimum beperkt.

Gedragscodes zijn bedoeld voor organisaties die in hun reguliere taken of activiteiten regelmatig met de wet te maken hebben. Elke sector kan een gedragscode opstellen en laten goedkeuren. Wanneer een gedragscode is goedgekeurd, kan eenieder die aantoonbaar in overeenstemming met de betreffende gedragscode handelt, zonder ontheffing de handelingen verrichten. Er kan gecontroleerd worden of er gehandeld wordt volgens de gedragscode. Dat dient aangetoond te worden; de bewijslast dat er correct wordt gehandeld ligt bij de initiatiefnemer.

Gedragscodes worden goedgekeurd door de Minister van EZ, in overleg met de provincies. De goedkeuring geldt voor een periode van maximaal vijf jaar.

- Ecologisch onderzoek laten uitvoeren

Voordat de beoogde ingreep kan plaatsvinden dient inzichtelijk gemaakt te zijn dat er door de ingreep geen overtreding zal plaatsvinden van de Wet natuurbescherming.

Meestal wordt eerst een zogenaamde quickscan (natuurtoets) flora en fauna uitgevoerd. Uit dit onderzoek dient naar voren te komen of er vervolgstappen genomen dienen te worden. De vervolgstappen kunnen bestaan uit een nader onderzoek, het nemen van mitigerende maatregelen en/ of het aanvragen van een ontheffing.

De bepalingen van de Wet natuurbescherming zijn alleen van toepassing als op of rondom de locatie waar de werkzaamheden gaan plaatsvinden beschermde planten en/of dieren voorkomen of als zich daar hun nesten, voortplantingsplaatsen of rustplaatsen bevinden.

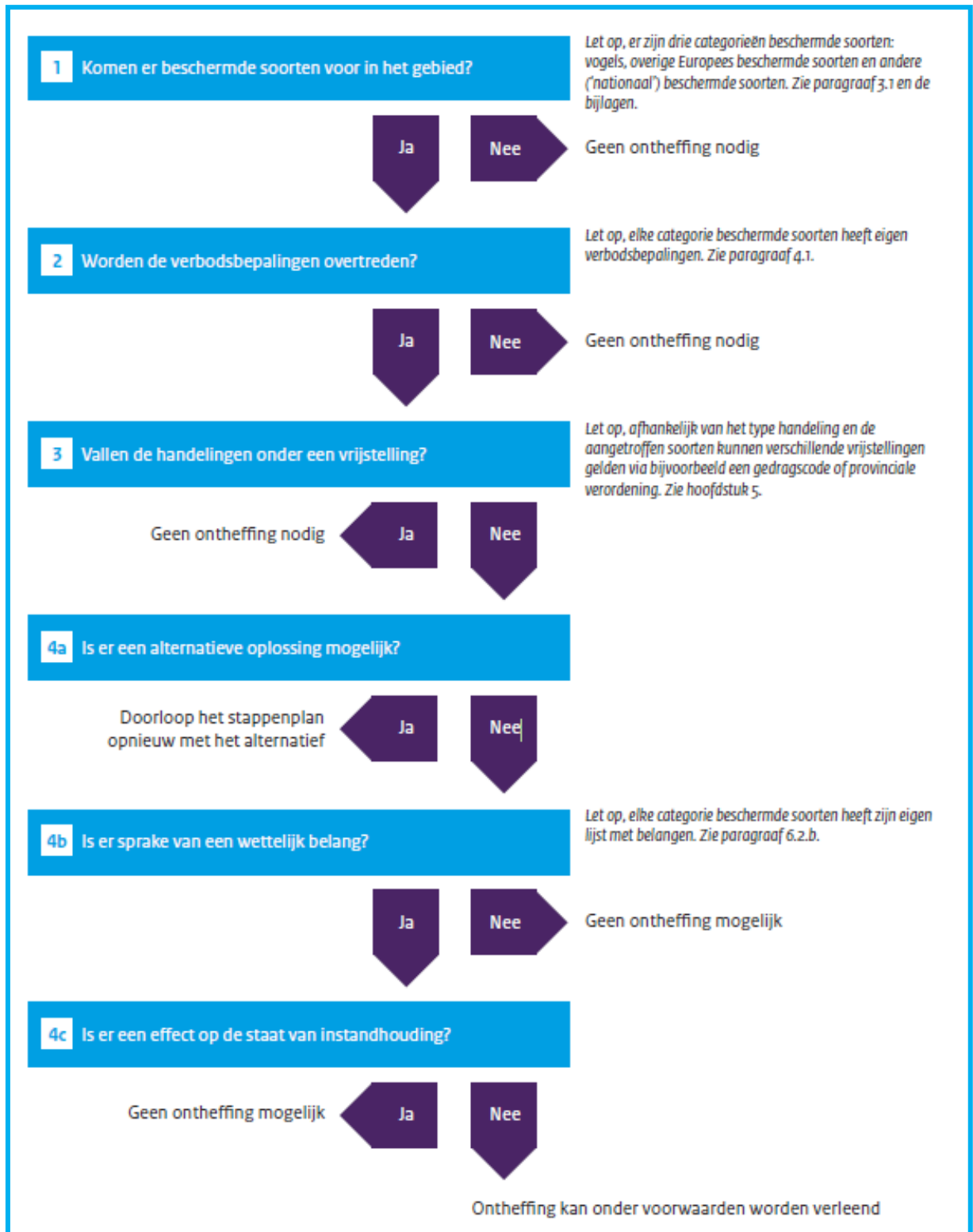
Het plangebied is het gebied waar de daadwerkelijke handeling wordt uitgevoerd. Afhankelijk van de kenmerken van de activiteit kunnen storende factoren ook optreden buiten het plangebied. Denk aan verstoring door geluid, waardoor bijvoorbeeld het verbod om soorten opzettelijk te verstoren wordt overtreden.

Hoe groot het onderzoeksgebied is hangt dan ook af van de invloedssfeer van de werkzaamheden. Het onderzoeksgebied is vaak groter dan het plangebied.

Andere leefgebieden van een diersoort, zoals foerageergebieden of vaste vliegroutes, worden volgens de uitleg van het Guidance document niet beschermd, tenzij deze samenvallen met de voortplantings- of rustplaatsen. Jurisprudentie maakt echter duidelijk dat in het geval van Habitatrichtlijnsoorten het zodanig verstoren van vaste vliegroutes en/of beschadigen van foerageergebied dat de soort om die reden deze vaste voortplantings- of rustplaatsen (die buiten het plangebied zijn gelegen) zal verlaten, wel onder het verbod van de Habitatrichtlijn valt). De redenering hierbij is dat bij een dergelijke verstoring de ecologische functionaliteit van de voortplantings- of rustplaatsen niet meer gegarandeerd is.

In deze gevallen is dan ook artikel 3.5 van de Wet natuurbescherming van toepassing.

Het ministerie van Economische Zaken heeft een stappenplan opgesteld die door initiatiefnemers doorlopen dient te worden.

Bron: Brochure Soortenbescherming bij ruimtelijke ingrepen, ministerie EZ, versie 1.3 december 2016).

Natura2000 (gebiedsbescherming)

Gebieden die bescherming genieten zijn Natura2000-gebieden (Vogelrichtlijn- en Habitatrichtlijngebieden).

Handelingen binnen beschermde gebieden die de wezenlijke kenmerken van het gebied aantasten, zijn in principe verboden en worden slechts onder strikte voorwaarden toegestaan. Bij ruimtelijke ingrepen in de nabije omgeving van de beschermde gebieden moet worden bepaald in hoeverre de externe werking van de ingreep een effect heeft op het beschermde gebied. Indien er negatieve effecten te verwachten zijn, bijvoorbeeld door een toename van stikstofdepositie, dient er een vervolgonderzoek plaats te vinden. Dit onderzoek vindt plaats in het kader van de PAS (Programma Aanpak Stikstof). Mogelijk dient er een vergunning Wnb aangevraagd te worden.

Houtopstanden

De bescherming van houtopstanden is geregeld in hoofdstuk 4 van de Wet natuurbescherming.

Het is verboden houtopstanden geheel of gedeeltelijk te vellen of te doen vellen, zonder voorafgaande melding bij de provincie. Een houtopstand is hierbij gedefinieerd

als een eenheid van bomen of struiken met een oppervlakte van ten minste 1.000 vierkante meter of een rijbeplanting die meer dan 20 bomen omvat. De wet schrijft verder voor dat wanneer een houtopstand geheel of gedeeltelijk is geveld, de grond binnen drie jaar moet worden herbeplant.

Bovenstaande bescherming geldt niet voor alle houtopstanden. De regels zijn niet van toepassing op houtopstanden op erven of in tuinen, op fruitbomen, op windschermen om boomgaarden, op naaldbomen bedoeld om te dienen als kerstbomen, op kweekgoed, op bepaalde beplantingen van wilgen of populieren, op bepaalde beplantingen bedoeld voor de productie van houtige biomassa en op houtopstanden binnen de, bij besluit van de gemeenteraad, vastgelegde grenzen van de bebouwde kom. Ook voor het dunnen van een houtopstand gelden de regels niet.

De provincie kan regels stellen ten aanzien van de meldingsplicht en de plicht tot herbeplanting.

Ook kan de provincie een ontheffing verlenen ten behoeve van herbeplanting op andere grond. Verder kan de provincie ontheffing verlenen en kan de provincie bij verordening vrijstelling verlenen van zowel de meldingsplicht als de plicht tot herbeplanting.

Nationaal Natuur Netwerk/ Natuurnetwerk Nederland (NNN)

De bescherming van het Nationaal Natuurnetwerk/ Natuurnetwerk Nederland (NNN, de voormalige EHS) komt voort uit de Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte. Het netwerk kan in verschillende provincie andere benamingen hebben, zo heet de NNN in provincie Gelderland het Gelders Natuurnetwerk (GNN) en in Noord-Brabant Natuurnetwerk Brabant. Dit NNN is een netwerk van gebieden in Nederland waar de natuur voorrang heeft. Het netwerk helpt voorkomen dat planten en dieren in geïsoleerde gebieden uitsterven en dat natuurgebieden hun waarde verliezen. Het NNN kan worden gezien als de ruggengraat van de Nederlandse natuur.

In het NNN liggen: bestaande natuurgebieden (waaronder Natura2000, gebieden waar nieuwe natuur aangelegd wordt, landbouwgebieden (beheerd volgens agrarisch natuurbeheer) en ruim 6 miljoen hectare grote wateren: meren, rivieren, de kustzone van de Noordzee en de Waddenzee.

In het netwerk geldt voor nieuwe ontwikkelingen het 'nee, tenzij'-principe. Ruimtelijke ingrepen zijn niet toegestaan, tenzij er geen alternatieven zijn. Ook moeten de ontwikkelingen een groot openbaar belang hebben. De schadelijke effecten van de activiteit op de natuur moeten bovendien worden gemitigeerd. De kernkwaliteiten en omgevingscondities vormen het toetsingskader. De initiatiefnemer dient onderzoek te doen naar eventuele significant negatieve effecten die een activiteit kan hebben op het NNN.

Overige natuurgebieden

Buiten de bescherming van de Wet natuurbescherming en het NNN bevinden zich ook natuurgebieden beschermd middels provinciaal beleid, veelal beschreven in Omgevingsplannen of Streekplannen. In dit provinciale beleid is de bescherming van bijvoorbeeld ganzenfoerageergebied en weidevogelgebied uitgewerkt.

Rode Lijst

Rode Lijst soorten zijn soorten die zijn opgenomen op officiële, door het parlement bekrachtigde en in de Staatscourant gepubliceerde, lijsten van soorten die gevoelig of kwetsbaar zijn of zelfs direct in hun voortbestaan bedreigd worden. De bedreigde dier- en plantensoorten op de Rode Lijsten hebben geen juridische status, tenzij ze ook in de wet zijn opgenomen.

De aanwijzing van nationale soorten is mede gebaseerd op de status die de soorten in de rode lijsten hadden ten tijde van het opstellen van de Wnb.

BIJLAGE 2

LIJSTEN BESCHERMDE SOORTEN

Soorten beschermd onder paragraaf 3.2 van de Wet natuurbescherming (artikel 3.5 en 3.8)

Nederlandse naam Latijnse naam

Planten (4)

Drijvende waterweegbree	Luronium natans
Groenknolorchis	Liparis loeselii
Kruipend moerasscherm	Aptum repens
Zomerschroeforchis	Spiranthes aestivalis

Zoogdieren terrestrisch (8)

Bever	Casor fiber
Hamster	Cricetus cricetus
Hazelmuis	Muscardinus avellanarius
Eurazische lynx	Lynx lynx
Noordse woelmuis	Microtus oeconomus
Otter	Lutra lutra
Wilde kat	Felis silvestris
Wolf *)	Canis lupus

Vleermuizen (22)

Bechsteins vleermuis	Myotis bechsteinii
Bosvleermuis	Nyctalus leisleri
Brandts vleermuis	Myotis brandtii
Franjesaart	Myotis nattereri
Gewone baardvleermuis	Myotis mystacinus ssp. mystacinus
Gewone dwergvleermuis	Pipistrellus pipistrellus
Gewone grootoorvleermuis	Plecotus auritus
Grijze grootoorvleermuis	Plecotus auritus
Grote hoefijzerneus	Rhinolophus ferrumequinum
Grote rosse vleermuis	Nyctalus lasiopterus
Ingekorven vleermuis	Myotis emarginatus
Kleine dwergvleermuis	Pipistrellus pygmaeus
Kleine hoefijzerneus	Rhinolophus hipposideros
Laavvleeger	Eptesicus serotinus
Meervleermuis	Myotis dasycneme
Mopsvleermuis	Barbastella barbastellus
Noordse vleermuis	Eptesicus nilssonii
Rosse vleermuis	Nyctalus noctula
Ruige dwergvleermuis	Pipistrellus nathusii
Tweekleurige vleermuis	Vespertilio murinus
Vale vleermuis	Myotis myotis
Waarvleermuis	Myotis daubentonii

Zoogdieren marien (5)

Bruinvot	Phocoena phocoena
Gewone dolfin	Delphinus delphis
Tuimelaar	Tursiops truncatus
Witflankdolfin	Lagenorhynchus acutus
Witsnuitdolfin	Lagenorhynchus albotrochus

Vissen (2)

Houting	Coregonus oxyrinchus
Steur	Acipenser sturio

Amfibieën (8)

Boomkikker	Hyla arborea
Geelbuikvuurpad	Bombina variegata
Hefkikker	Rana arvalis
Kamsalamander	Triturus cristatus
Knoflookpad	Pelobates fuscus
Poelkikker	Rana lessonae
Rugstreeppad	Bufo calamita
Vroedmeesterpad	Alytes obstetricans

Reptielen (3)

Gladde slang	Coronella austriaca
Muurhagedis	Podarcis muralis
Zandhagedis	Lacerta agilis

Vlinders (7)

Donker pimpernelblauwje	Maculinea nausithous
Groete vuurvinder	Lycaena dispar
Moerasparelmoervinder *)	Euphydryas aurinia
Pimpernelblauwje	Maculinea teletus
Teuntsbloempijlstaart	Proserpinus proserpina
Tijmblauwje *)	Maculinea arion
Zilverstreephoofbeestje *)	Coenonympha hero

Libellen (8)

Bronslibel *)	Oxygaster curditi
Gaffellibel	Ophogomphus cecilia
Gevleete witsnuitlibel	Leucorrhinia pectoralis
Groene glazenmaker	Aeshna viridis
Noordse winterjuffer *)	Sympetma paedisca
Ooseltjke witsnuitlibel *)	Leucorrhinia albifrons
Rietrombout	Gomphus flavipes
Sterltjke witsnuitlibel	Leucorrhinia caudalis

Kevers (5)

Brede geelrandwaterroofkever	Dytiscus laetivus
Gestreepte waterroofkever	Graphoderus bilineatus
Heldenbok	Cerambyx cerno
Juchdeerkever	Osmoderma eremita
Vermiljoenkever	Cucujus cinnabarinus

Overige soorten (2)

Bazafse stroommossel	Unio crassus
Platte schijfhoren	Anisus vorticulus

*) Soorten verdwenen uit Nederland maar die toch beschermd zijn op grond van artikel 3.5 en 3.8 omdat er een gereede kans op terugkeer bestaat

Soorten beschermd onder paragraaf 3.3 van de Wet natuurbescherming (artikel 3.10 en 3.11)

Nederlandse naam	Ladijnse naam				
Planten (76)					
Akkerboerbloem *)	Ranunculus arvensis	Smalle raai *)	Galeopsis angustifolia	Hazelworm	Anguis fragilis
Akkerdoornzaad *)	Torilis arvensis	Spiet havikskruid *)	Hieracium lacucella	Levendbarende hagedis	Lacerta vivipara
Akkerogenroost *)	Odonites vernus vernus	Steenbraam *)	Rubus saxatilis	Ringslang	Natrix natrix
Bekliede ogenroost *)	Euphrasia rosakoviana	Stijve wolfsmelk *)	Euphorbia serotina		
Berggamber *)	Teucrium montanum	Tengere distel *)	Carduus tenuiflorus	Vissen (6)	
Bergnachtorcht *)	Platanthera chlorantha	Tengere veldmuur *)	Minuartia hybrida	Beekdonderpad	Cottus rhenanus
Blaasvaren	Cystopteris fragilis	Troggamber *)	Teucrium borys	Beekpriek	Lamprologus planeri
Blauw gutchelheil *)	Anagallis arvensis foemina	Veenbloembies *)	Scheuchzeria palustris	Elrits	Phoxinus phoxinus
Bokkenorchis *)	Himantoglossum hircinum	Vitegenorchis	Ophrys insectifera	Gestuppelde alver	Alburnoides bipunctatus
Bosboerbloem *)	Ranunculus pol. nemorosus	Vroege ereprijs *)	Veronica praecox	Groete modderkrutjer	Misgurnus fossilis
Bosdravik *)	Bromopsis r. benekenti	Wilde averuik *)	Arenaria c. campestris	Kwabaal *)	Lota lota
Brave hendrik *)	Chenopodium bonus-henricus	Wilde ridderspoor *)	Consolida regalis		
Brede wolfsmelk *)	Euphorbia platyphyllos	Wilde weik *)	Melampyrum arvense	Vlinders (20)	
Breed wollegras *)	Eriophorum latifolium	Wolfskers *)	Atropa bella-donna	Aardbevlinder *)	Pyrgus malvae
Bruinrode wesp orchis	Eptactis atrorubens	Zandwolfsmelk *)	Euphorbia seguieriana	Bosparelmoer-vlinder *)	Melitaea athalia
Dennenorchis *)	Goodyera repens	Zinkvoelje	Viola lutea calaminaria	Bruin dikkopje	Erynnis iages
Dreps *)	Bromus secalinus	Zweedse kornoelje *)	Cornus suecica	Bruine etkenpage *)	Saxtrum filix
Echte gamber *)	Teucrium cham. germanicum			Dulparelmoer-vlinder *)	Argynnis niobe
Franjegenstaen	Gentiana ciliata	Zoogdieren terrestrisch (31)		Gentiaanblauwje *)	Maculinea alcon
Geelgroene wesp orchis *)	Eptactis muellert	Aardmuis	Microtus agrestis	Groete parelmoer-vlinder *)	Argynnis aglaja
Geplootde vrouwenmansel *)	Valeriana dentata	Boommarter	Maris martes	Groete vos *)	Nymphalis polychloros
Geande veldsla *)	Valeriana dentata	Bosmuis	Apodemus sylvaticus	Groete weerschijn-vlinder *)	Apatura iris
Gevlekt zonneroosje *)	Tuberaria guttata	Bunzing	Musela puortus	Jepenpage	Saxtrum w-album
Glad biggenkruid *)	Hypochaeris glabra	Damhert	Dama dama	Kleinne hevlinder *)	Hipparchia satulnus
Gladde zegge *)	Carex laevigata	Das	Meles meles	Kleinne Ijsvogel-vlinder *)	Limenitis camilla
Groene nachtorcht	Coeloglossum vitide	Dwergmuis	Micromys minutus	Kommavlinder *)	Hesperia comma
Groensteel *)	Asplenium vitide	Dwergspitsmuis	Sorex minutus	Sleedoorpage *)	Thecla betulae
Groot spiegelklokje *)	Legousia speculum-venerts	Edelhert	Cervus elaphus	Spiegeldikkopje *)	Heeroperus morpheus
Groete bosgaardbet *)	Fragaria moschata	Eekhoorn	Sciurus vulgaris	Veenbesblauwje *)	Plebeus opdele
Groete leeuwenklauw *)	Aphanes arvensis	Egel	Eriaceus europaeus	Veenbesparelmoer-vlinder	Boloria aquilonaris
Honingorchis	Heminitum monorchis	Eikelmuis	Elomys quercinus	Veenhooftbeesje	Coenonympha tullia
Kalkboerbloem *)	Ranunculus polyanthenos ssp. polyanthenoides	Gewone bosspitsmuis	Sorex araneus	Veldparelmoer-vlinder	Melitaea cinxia
Kalkkeurt *)	Centaurea calcitrapa	Groete bosmuis	Apodemus flavicollis	Zilveren maan *)	Boloria selene
Karhutzeranjer *)	Dianthus carthusianorum	Haas	Lepus europaeus		
Karwtjsele *)	Selinum carvifolia	Hermelijn	Musela erminea	Libellen (8)	
Kleinne ereprijs *)	Veronica verna	Hutspitsmuis	Crocidura russula	Beekrombout *)	Gomphus vulgatissimus
Kleinne Schorsener *)	Scorzenera humilis	Konijn	Oryctolagus cuniculus	Bosbeekjuffer *)	Calopteryx vitro
Kleinne wolfsmelk *)	Euphorbia exigua	Molmuis *)	Arvicola scherman	Donkere waterjuffer *)	Coenagrion armatum
Kluwenklokje	Campanula glomerata	Ondergrondse woelmuis	Microtus subterraneus	Gevlekte glanslibel *)	Somatochlora flavomaculata
Knollathyrus *)	Lathyrus linifolius	Ree	Capreolus capreolus	Gewone bronlibel *)	Cordulegaster boltonii
Knolspirea *)	Filipendula vulgaris	Rosse woelmuis	Clethrionomys glareolus	Hoogveenglanslibel *)	Somatochlora arctica
Korensla *)	Amosotis minima	Steenmarter	Maris foena	Kempense heidelibel *)	Sympetrum
Kranskarwtj *)	Carum veridicillium	Tweekleurige bosspitsmuis	Sorex coronatus	Speerwaterjuffer *)	Coenagrion hastulatum
Kruidtjlm *)	Thymus praecox	Veldmuis	Microtus arvalis		
Lange zonnedaaw	Drosera longifolia	Veldspitsmuis	Crocidura leucodon	Kevers (1)	
Liggende ereprijs *)	Veronica prostrata	Vos	Vulpes vulpes	Vliegend hert	Lucanus cervus
Moerasgamber *)	Teucrium scordium	Waterspitsmuis	Neomys fodiens		
Muurbloem	Erysimum cheiri	Wezel	Musela nivalis	Overige soorten (1)	
Naakte lathyrus *)	Lathyrus aphaca	Wild zwijn	Sus scrofa	Europese rivierkreeft	Asiacus asiacus
Naaldenkervel *)	Scandix peccen-venerts	Woelrat	Arvicola terrestris		
Prijscheefkelk	Arabis h. sagittata				
Roggeleite *)	Lilium bulbiferum croceum	Zoogdieren marien (2)			
Rood peperboompje *)	Daphne mezereum	Gewone zeehond	Phoca vitulina		
Rozenkransje *)	Anemaria dioica	Grijze zeehond	Halichoerus grypus		
Ruw parelzaad *)	Lithospermum arvense				
Stofzaad *)	Monotropa hypopitys	Amfibieen (8)			
Scherpkruik *)	Asperugo procumbens	Alpenwatersalamander	Triturus alpestris		
Schubvaren	Ceserach officinarum	Bruine kikker	Rana temporaria		
Schubzegge *)	Carex leptocarpa	Gewone pad	Bufo bufo		
		Kleinne watersalamander	Triturus vulgaris		
		Meerkikker	Rana ridibunda		
		Middelse groene kikker	Rana klepton esculenta		
		Vinpoosalamander	Triturus helveticus		
		Vuursalamander	Salamandra salamandra		
		Reptielen (4)			
		Adder	Vipera berus		

*) soort die geen wettelijke bescherming had onder de Flora- en faunawet

BIJLAGE 3

JAARROND BESCHERMDE NESTEN (CATEGORIE 1-4)

Mogelijk dat in de loop der tijd per provincie de lijst met jaarrond beschermde nesten wordt aangepast. Voor een actuele stand van zaken dient altijd de stand van zaken in de desbetreffende provincie bekeken te worden.

Categorie 1-4: jaarrond beschermd

Boomvalk	<i>Falco subbuteo</i>	4
Buizerd	<i>Buteo buteo</i>	4
Gierzwaluw	<i>Apus apus</i>	2
Grote gele kwikstaart	<i>Motacilla cinerea</i>	3
Havik	<i>Accipiter gentilis</i>	4
Huismus	<i>Passer domesticus</i>	2
Kerkuil	<i>Tyto alba</i>	3
Oehoe	<i>Bubo bubo</i>	3
Ooievaar	<i>Ciconia ciconia</i>	3
Ransuil	<i>Asio otus</i>	4
Roek	<i>Corvus frugilegus</i>	2
Slechtvalk	<i>Falco peregrinus</i>	3
Sperwer	<i>Accipiter nisus</i>	4
Steenuil	<i>Athene noctua</i>	1
Wespendief	<i>Pernis apivorus</i>	4
Zwarte wouw	<i>Milvus migrans</i>	4

1. Nesten die, behalve gedurende het broedseizoen als nest, buiten het broedseizoen in gebruik zijn als vaste rust- en verblijfplaats.
2. Nesten van koloniebroeders die elk broedseizoen op dezelfde plaats broeden en die daarin zeer honkvast zijn of afhankelijk van bebouwing of biotoop. De (fysieke) voorwaarden voor de nestplaats zijn vaak zeer specifiek en limitatief beschikbaar.
3. Nesten van vogels, zijnde geen koloniebroeders, die elk broedseizoen op dezelfde plaats broeden en die daarin zeer honkvast zijn of afhankelijk van bebouwing. De (fysieke) voorwaarden voor de nestplaats zijn vaak zeer specifiek en limitatief beschikbaar.
4. Vogels die jaar in jaar uit gebruik maken van hetzelfde nest en die zelf niet of nauwelijks in staat zijn een nest te bouwen.

BIJLAGE 4

LITERATUURLIJST

Brandhof, P.M. & M. Wallink (2007). Natuurtoets woongebied Zonnekamp oost, Olst; Inventarisatie en beoordeling van natuurwaarden in het kader van natuurwet- en regelgeving. Rapport 06-168. EcoGroen Advies, Zwolle.

Broekhuizen, S e.a., Atlas van de Nederlandse zoogdieren, uitgeverij KNNV, Utrecht, 1992

Diepenbeek A, Twisk P, Veldgids diersporen, KNNV, Zeist 2013

IKC Natuurbeheer, Handboek natuurdoeltypen in Nederland, uitgeverij Judels&Brinkman, Delft, 1995

Meesters, G, Natuuratlas van Nederland, uitgeverij Icob b.v. Alphen aan den Rijn, 2001

Olsen L-H, Dier & spoor, KNNV uitgeverij, 2012

Ravon, De amfibieën en reptielen van Nederland, 2009

Sovon Vogelonderzoek Nederland, Atlas van de Nederlandse Broedvogels, uitgeverij KNNV, Utrecht, 2002

Smit, J.T. & R.F.M. Krekels 2008. Vliegend hert op de Veluwe Beschermingsplan 2009-2013. – EIS-Nederland en Bureau Natuurbalans-Limes Divergens, Leiden – Nijmegen.

Vogelbescherming Nederland, Topografische Inventarisatieatlas voor flora en fauna van Nederland, Zeist, 2003.

Atlas Overijssel
www.checklistgroenbouwen.nl
www.google.nl
www.nederlandsesoorten.nl
www.ravon.nl
www.synbiosys.alterra.nl
www.sovon.nl
www.vleermuizenindestad.nl
www.vogelbescherming.nl
www.vogelvisie.nl
www.zoogdiervereniging.nl